

AUTONOMY RIGHTS AS A METHOD IN THE SOLUTION OF ETHNIC-CULTURAL CONFLICTS AND KURDISH ISSUE*

Yazar / Author: Yrd. Doç. Dr. Gökhan Oğuzⁱ

Abstract

Autonomy issue, with regard to the Kurdish problem in Turkey, is one of the issues that occupies the most space in public opinion after the general elections of 7 June 2015. However, in the period following the elections, especially urban battles that are started by the PKK terrorist organization on the grounds that autonomy, caused the autonomy issue acquire a pejorative position in minds by loading with connotations associated with terrorism. Autonomy rights, in a multicultural approach, are proposed as an instrument by Will Kymlicka in the solution of ethnic-cultural conflicts. The study evaluates the autonomy rights whether have the characteristics of a proper vehicle in the context of the solution of the Kurdish problem that one of the most serious issues of Turkey, on the basis of Kymlicka's theoretical approach. In addition to this consideration, the risk factors with regard to Turkey's political stability and social cohesion that the autonomy rights contain are determined in the study. By looking at the determination of the determined risk factors can cause disruptive results with regard to Turkey's political unity and social cohesion, a reconstructed approach to the citizenship is proposed as an alternative vehicle to autonomy in managing the ethnic-cultural diversity.

Keywords: Autonomy Rights, Turkey, the Kurdish Issue, Ethno-Cultural Diversity, Citizenship

ETNİK-KÜLTÜREL ÇATIŞMALARIN ÇÖZÜMÜNDE BİR YÖNTEM OLARAK ÖZYÖNETİM HAKLARI VE KÜRT SORUNU

Özet

7 Haziran 2015 tarihli genel seçimlerden sonra Türkiye'deki Kürt sorununa ilişkin olarak, kamuoyunda en fazla yer işgal eden konulardan biri özyönetim konusudur. Ancak söz konusu seçimleri takip eden süreçte, özellikle PKK terör örgütü tarafından özyönetim gerekçesiyle başlatılan şehir savaşları, özyönetim konusunun terörle ilişkili çağrışımlarla yüklenerek zihinlerde pejoratif bir konum edinmesine yol açmıştır. Özyönetim hakları, çokkültürlü yaklaşım doğrultusunda Will Kymlicka tarafından etnik-kültürel çatışmaların çözümünde bir enstrüman olarak önerilmektedir. Bu çalışma da, aktüalitenin ötesine geçerek, özyönetim haklarının, Türkiye'nin en ciddi meselelerinden biri olan Kürt sorununun çözümü bağlamında uygun bir araç niteliği taşıyıp taşımadığını Kymlicka'nın kuramsal yaklaşımı temelinde değerlendirmektedir. Bu değerlendirmenin yanında çalışmada, Kürt sorunuyla ilişkili olarak özyönetim haklarının Türkiye'nin siyasi istikrarı ve toplumsal bütünlüğü açısından içerdiği risk unsurları da tespit edilmektedir. Tespit edilen risk unsurlarının Türkiye'nin siyasi birliği ve toplumsal bütünlüğü açısından çözücü sonuçlara yol açabileceği saptamasından hareketle, etnik-kültürel çeşitliliği yönetmede özyönetime alternatif bir araç olarak, yeniden yapılandırılmış bir yurttaşlık yaklaşımı önerilmektedir.

* Bu çalışma 26-27 Kasım 2016 tarihlerinde, İstanbul'da düzenlenen International Congress of Management Economy And Policy isimli uluslar arası bilimsel kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

ⁱ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.
goguz@nku.edu.tr

Anahtar Kelimeler: Özyönetim Hakları, Türkiye, Kürt Sorunu, Etno-Kültürel Çeşitlilik, Yurttaşlık

1. Giriş

Türkiye’yi meşgul eden en ciddi meselelerden biri olan Kürt sorunu, kalıcı, nihâi ve köklü bir çözüme kavuşturulamadıkça, ülke açısından beşeri ve maddi kaynak kaybına, zaman kaybına neden olmaya devam etmekte, Türkiye’nin hamle gücünü zaafa uğratmaktadır. Özellikle 7 Haziran 2015 tarihli genel seçimlerden sonra Kürt sorununa ilişkin olarak, kamuoyunda en fazla yer işgal eden konulardan biri özyönetim konusudur. 7 Haziran seçimlerini takip eden süreçte, özellikle PKK terör örgütünün başlatmış olduğu şehir savaşları dolayısıyla ve bu savaşların gerekçesi olarak ilan edildiği için, özyönetim konusu zihinlerde pejoratif bir konum edinmiştir. Bu çalışmanın amacı, aktüalitenin ötesine geçerek, çokkültürlü yaklaşım doğrultusunda Will Kymlicka tarafından etnik-kültürel çatışmaların çözümünde bir enstrüman olarak önerilen özyönetim haklarının, Kürt sorununun çözümü bağlamında uygun bir araç niteliği taşıyıp taşımadığını Kymlicka’nın kuramsal çerçevesi temelinde değerlendirmek, siyasi istikrar ve toplumsal bütünlük açısından öz yönetim haklarının Türkiye’deki Kürt sorunu açısından içerdiği risk unsurlarını belirlemek ve söz konusu risk unsurlarının gerekli kılması halinde, etnik-kültürel çeşitliliği yönetmede yararlanmak üzere alternatif araç önerisinde bulunmaktadır.

Çalışmanın söz konusu amacı doğrultusunda öncelikle, Kymlicka tarafından özyönetimin bir çözüm enstrümanı olarak sunulduğu etno-kültürel meselelere uygunluğunu belirlemek üzere Kürt sorununun mahiyeti, tanımlanmasında dikkat edilmesi gereken noktalarla birlikte ortaya konmaya çalışılacaktır. Daha sonra, Kymlicka’nın kendi teorik yaklaşımı çerçevesinde, hangi tür topluluklar için özyönetimi fonksiyonel bir araç olarak ele aldığına ve özyönetimin bir mekanizma olarak işe yarayabilmesi için işaret ettiği noktalara değinilerek, Kürtlerin, Kymlicka’nın işaret ettiği kategoride bir topluluk olarak ele alınmalarına imkân verecek niteliklere sahip olup olmadıklarını değerlendirmek üzere ne tür bir topluluk oldukları betimlenecektir. Böylelikle Kürt meselesi bağlamında özyönetim hakkı talebinin uygunluğunun belirlenmesinin ardından, Kürt meselesiyle ilişkili olarak özyönetim haklarının Türkiye’nin politik istikrarı ve toplumsal bütünlüğü açısından bünyesinde barındırdığı riskler tespit edilerek, tespit edilecek risklerin önem derecesinin yüksek olması durumunda etnik-kültürel çeşitliliği yönetmede alternatif araç önerisinde bulunulacaktır.

2. Kürt Sorununu Tanımlama Meselesi

Bir sorunun sağlıklı bir biçimde yönetilmesi ve köklü bir biçimde çözüme kavuşturulabilmesi, öncelikle o sorunun doğru bir biçimde tanımlanmasına ve doğasının, aslına uygun bir şekilde ortaya konmasına bağlıdır. Kürt sorunu gibi tarihsel derinliği ve toplumsal kapsayıcılığı büyük olan bir mesele için, işaret edilen husus özellikle geçerlidir. Kürt sorununun tanımlanmasına ve algılanmasına ilişkin çarpıklıklar, soruna dair getirilecek çözüm önerilerinin zeminini tahrip edecektir.

Kürt sorununu tanımlama girişimlerinde dikkat edilmesi gereken bir takım hususlar vardır. Öncelikle sorunun tanımlanmasında ve doğasının, aslına uygun bir biçimde ortaya konmasında indirgemecilik tuzağına düşmemek gerekir. Kürt meselesi tek boyutlu bir mesele değildir. “Kürt sorunu; etnik, kültürel, hukuki, siyasi, sosyal,

ekonomik ve psikolojik boyutları olan karmaşık bir sorundur (Kurban ve Yolaçan, 2008: 11).”

Aktüaliteden ve sıcak gündemden hareketle meseleyi ele almak, yaşanmışlıklardan ve acılardan itibaren sorunu değerlendirmek de, duygusal yaklaşımların ve güvenlikçi söylemlerin ön plana çıkmasına yol açarak, Kürt meselesinin asli hüviyetiyle anlaşılmasını ve yapıcı bir müzakere ortamının tesis edilmesini güçleştirecektir. Türkiye zaten, etnik ve ulusal azınlıklarca ifade edilen talepleri güvenlik eksenli değerlendirme ve ulusal güvenlik söylemine gereğinden fazla yer verme konusunda güçlü bir eğilim sahibidir (Kaya, 2006: 55). Kürt meselesine ilişkin tartışmalarda sıcak çatışmalardan hareketle yoğun bir güvenlikçi dile başvurulması, sorunun doğasının, aslına uygun olarak kavranması üzerinde çarpıtıcı bir etkide bulunmakta ve soruna ilişkin soğukkanlı bir müzakere dilinin kurulmasını da güçleştirmektedir. Yine güvenlik söylemiyle ilintili biçimde sıklıkla başvurulan “dış güçlerin emelleri”, “dış güçlerin emellerine alet olma” gibi açıklama çerçeveleri de Kürt sorununun tarihsel ve toplumsal boyutları itibarıyla derinlemesine anlaşılmasında çok sınırlı bir işleve sahiptir.

Kürt sorununun tanımlanmasına ilişkin olarak sıklıkla yapılagelen hatalardan biri de sebeplerle sonuçları yer değişimine uğratmaktır. Bu durumun yaygın bir örneği Kürt sorunu terör sorunu olarak nitelendirmektir. Oysaki terör sorunu sadece bir sonuçtur. Kürt sorunu PKK ile başlamadığı gibi PKK ile kayıtlı da değildir. PKK terörü tamamen sona erdirilse dahi Kürtlerin talepleri ve çözülmesi gereken sorunları olacaktır.

Kürt sorunu ele alırken, etnik mahiyet arz eden ve kimliğe dair bir sorunla meşgul olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Doğu Ergil (Kılıç, 2013: 13)’e göre “Kürt sorunu, Kürtlerin özgün bir kültür kümesi olarak kabul edilmemesi ve devletin benimsediği resmi kimlik olan Türklük ile uyuşmaması nedeniyle ortaya çıkan uygulamalar sürecinde oluşmuş bir sorundur.” Bu bağlamda, saf politik kavramlarla meseleyi anlamaya çalışmak, sorunun adalet ve hakkaniyete ilişkin taşıdığı normatif boyutu gözgeleyebilir. Normatif boyutu göz ardı eden böylesi eksikli bir bakış da, sorunun çözümüne yönelik önerilerin adalet ve hakkaniyet açısından tatmin edici olmamasına yol açacaktır.

Cumhuriyet dönemi devlet söyleminde ise Kürt sorunu, Mesut Yeğen (Yeğen, 2015: 222)’in tespitiyle, “saltanat ve hilafet özlemi olarak ‘irtica’, modernlik öncesi toplumsal biçimlerin direnişi olarak ‘aşiret ve eşkıya’, başka devletlerin tezgâhı olarak ‘ecnebi kışkırtması’ ve nihayet iktisadi bir durum olarak ‘bölgesel geri kalmışlık sorunu’ olarak yeniden kuruldu. Bütün bu yeniden kurulma biçimlerinde değişmeyen, Kürt sorununun etno-politik mahiyetine yönelik istikrarlı suskunluktu.” Diğer bir deyişle Yeğen (Yeğen, 2015: 20)’e göre, “Kürt meselesi, devlet söyleminde, etno-politik mahiyet arz eden bir toplumsal sorun değil, ‘irticayla’, ‘aşiretlerin ve eşkıyaların modern ve merkezi devlet iktidarına direnciyle’, ‘başka devletlerin kışkırtmasıyla’, ya da ‘bölgesel geri kalmışlıkla’ ilgili bir toplumsal sorundu.” Yani Kürt sorununun ifade edilmesinde, farklı türden toplumsal sorunlara ilişkin kavram setlerine başvurulmakta, etno-politik bir soruna dair kavramlar kullanılmamaktaydı.

Will Kymlicka (Kymlicka, 2015: 22-25), Batılı liberallerin de etnik-kültürel çatışmayı derinlerde yatan bir soruna bağlı yan ürün olarak değerlendirdiklerini ve söz konusu sorunun çözüme kavuşmasıyla birlikte etnik-kültürel çatışmanın da doğrudan çözümlenmiş olacağını savunageldiklerini belirtir. Bir kısım liberal, sorunu demokrasi ve hukuk düzenindeki eksikliklere bağlarken, başka bazıları, sorunu modernleşme ve

ekonomik refaha bağlı bir geri kalma sorunu olarak görmüş, liberallerin bir diğer bölümü sorunun demokrasinin gereği olan hoşgörü ve karşılıklı saygı alışkanlıklarının yerleşmemiş olmasından kaynaklandığını ileri sürerken, bazı liberaller ise soruna, yabancıların içişlerine müdahalesi ve yabancı ajan provokatörlerin kışkırtmasının yol açtığını savunmuşlardır. Bu yaklaşıma göre, sorunun kökeninde yatan faktörler ortadan kalktığında etnik-kültürel çatışma da kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Söz konusu yaklaşımı savunanların varlığı açısından Türkiye de bir istisna değildir. Türkiye'deki Kürt sorununa uyarlandığında, bu yaklaşıma göre, Türkiye'deki Kürtçe konuşanların talepleri göz ardı edilebilir; çünkü hakiki demokrasi, ekonomik gelişme ve hukuk düzeni tam anlamıyla yerleştiği zaman “gerçek” sorunun yan ürünü olan bu talepler ortadan kalkacaktır. Sürecin bu biçimde işleyeceğine ilişkin, Batılı demokrasilerin en küçük bir kanıt bile sağlamadıklarına işaret eden Kymlicka'ya göre, “etnik-ulusal kimliklerin ciddiyetini görmeme ya da inkâr etme”, Batılı demokrasilerin sürekli yinededikleri ve pek çok kere kötü sonuçlarını deneyimledikleri bir hatadır. Bu noktada şu hususu özellikle belirtmek gerekir ki, Türkiye'deki Kürt sorununun tanımlanması, doğasının anlaşılması ve soruna yönelik kalıcı, adil ve hakkaniyetli çözüm önerilerinin geliştirilmesinde de, söz konusu hataya dair bir farkındalığın olması büyük bir önem taşımaktadır.

3. Kültürel Çeşitliliği Düzenleme Yöntemi Olarak Özyönetim Hakları

Kymlicka (Kymlicka, 2015: 41), bir devlet içerisinde birden fazla ulusun birlikte yaşamasının, kültürel çeşitliliğin kaynaklarından biri olduğunu belirtir. Ancak Kymlicka'nın “ulus” kavramına verdiği anlama dikkat etmek gerekir. Onun buradaki kullanımında “ulus, belirli bir toprak parçası ya da yurttan yaşayan, ayrı bir ortak dili ve kültürü olan, az ya da çok kurumsal olarak olgunlaşmış, tarihsel bir cemaat anlamına gelir.” Sosyolojik anlamdaki bu kullanılışıyla ulus, halk ya da kültür kavramıyla yakın bir ilişki içerisinde. Nitekim Kymlicka (Kymlicka, 2015: 52-53) kültürü, ulus ya da halk ile eşanlamlı olarak kullandığını ifade eder. Birden fazla ulusun yan yana yaşamasından kaynaklanan bu kültürel çeşitlilik biçiminde, azınlıkta kalan kültürler, Kymlicka'nın adlandırmasıyla “ulusal azınlıklar”, genel olarak çoğunluk kültürüne karşı kendilerini korumak isterler ve ayrı toplumlar olarak kendi varlıklarını sürdürmek amacıyla çeşitli özerklik ya da özyönetim biçimleri talebinde bulunurlar (Kymlicka, 2015: 40).

Özyönetim taleplerinin yaygın biçiminde siyasi güç, ulusal azınlık üyelerinin tarihsel yurtları ya da topraklarıyla örtüşecek şekilde politik bir birime devredilmektedir. Böylece politik güç üzerinde esas olarak ulusal azınlık üyelerinin denetimi söz konusu olmaktadır (Kymlicka, 2015: 71). Bu bağlamda federalizm, özyönetim taleplerini tanımanın bir yolu olarak öne çıkmaktadır. Federalizmde güçler, merkezi hükümetle eyalet, bölge, kanton şeklindeki bölgesel alt birimler arasında paylaştırılır. Ulusal azınlıkların yoğun olarak buldukları coğrafyalarda, federal alt birimlerin sınırları, ulusal azınlıkların bu alt birimlerden birinde çoğunluğu teşkil edebileceği biçimde çizilebilir. Böylelikle federalizm, azınlığın, büyük toplumdan özerk bir biçimde, belli alanlarda karar alma yetkisini güvence altına alır. Bu da, ulusal azınlık için yaygın bir özyönetime imkân verebilir (Kymlicka, 2015: 67). Ancak vurgulamak gerekir ki, federalizmin bir özyönetim mekanizması olarak işe yarayabilmesinin koşulu, ulusal azınlığın, federal bir alt birimde çoğunluğu teşkil etmesidir (Kymlicka, 2015: 70).

4. Otantik Bir Topluluk Olarak Kürtler

Türkiye’de azınlık tartışmaları gündeme geldiğinde Lozan Antlaşması’na atıfta bulunmak, yaygınlık gösteren bir yaklaşımdır. Ancak azınlık kavramı sadece Lozan’da ifade edildiği gibi hukuki ve siyasi özelliklerle sınırlı bir kavram değildir (Kaya ve Tarhanlı, 2006: 7). Azınlık kavramı hukuki ve siyasi anlamlarının yanında sosyolojik bir anlam da taşımaktadır. Bir grup, siyasi, sosyal, medeni ve/veya kültürel haklar açısından çoğunluk karşısında dezavantajlı bir durumda olması ve bu bağlamda çoğunluk karşısında bir çeşit grup dayanışması ve aidiyet bilinci geliştirmesi halinde, sosyolojik açıdan azınlık olarak nitelendirilebilir (Kaya, 2006: 58). Dolayısıyla, yalnızca siyasi ve hukuki içerikle sınırlı bir yaklaşımın, sosyolojik bir kavrayış önünde engel teşkil ederek, toplumsal boyutların üzerini örtmesine karşı dikkatli olmak gerekir.

Cumhuriyet döneminde Kürtler kural olarak, Türklük eksenli inşa edilen vatandaşlık çerçevesinin içinde kabul edilmişler, resmî algıda müstakbel Türkler olarak bir konum edinmişlerdir (Bayrı, 2011: 155-156). Ancak ülkenin otokton bir halkı olarak Kürtler, zaten ülkenin bir parçası olduklarından dolayı eski kimliklerini koruyup sürdürmeyi tercih etmişlerdir (Kılıç, 2013: 14).

Kürtlerin ülkenin otantik bir topluluğu olmaları, etno-politik bir mesele olarak Kürt sorununun çözümüne yönelik olarak kullanılan araçlardan biri olarak asimilasyon siyasetinin büyük ölçüde başarısız olmasında etkili olan tarihsel-toplumsal faktörlerden biri olmuştur. Balkanlar’dan ve Kafkasya’dan Anadolu’ya göç etmek mecburiyetinde kalan Müslüman topluluklara benzer bir biçimde Kürtler de asimilasyon üzerinden Türklüğe davet edilmişlerdir. Ancak göç nedeniyle yeni vatan edinen topluluklarda sıklıkla görülen asimilasyona yatkınlık durumu Kürtlerde o kadar güçlü olmamıştır. Bu hal, kısmen de olsa, Kürtlerin yaşadıkları yerlerdeki kadim varlıklarıyla da ilgilidir. Bugün yaşadıkları yerlerin kadim sakinlerinden olan Kürtler, buralara savaşın zorunlu kıldığı ya da sanayileşmeye bağlı bir göçle yerleşmiş değillerdir. Otantik bir topluluk olmalarıyla birleşen nüfus büyüklüğü de Kürtlerin asimilasyona karşı dirençli olmasında etkili olmuştur. Kürtlerin toplam nüfus içindeki önemli sayılabilecek payının yanı sıra Fırat’ın doğusunda yer alan birçok ilde Kürt nüfusun oranı yüzde ellileri oldukça aşmaktadır. Dolayısıyla meskûn olunan belirli bir bölgeyle bu bölge üzerinde yaşayan sayıca büyük bir nüfusun örtüşmesi, Kürtleri dil ve toprak birliğine sahip olan bir etnik topluluk kılmaktadır (Yeğen, 2008: 46-48). Kürtlere ilişkin olarak belirtilen bu tespitler, Kürtlerin, Kymlicka’nın yaklaşımı çerçevesinde, özyönetim talebinde bulunabilecek bir topluluk olma niteliklerini haiz olduklarını göstermektedir.

5. Siyasi İstikrar Ve Toplumsal Bütünlüğe İlişkin Riskler Açısından Özyönetim Hakları Ve Kürt Meselesi

Dünyanın pek çok bölgesinde, ulusal azınlıklara özyönetim hakları tanınmasının siyasi istikrar ve milli güvenlik açısından tehditkâr nitelik taşıyan tehlikeli bir girişim olarak değerlendirilmesi, yaygın bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım doğrultusunda, sadakatsizlik ve ayrılık endişesi de özyönetim taleplerine karşı çıkılmasının temel nedenlerini oluşturmaktadır (Kymlicka, 2015: 19). Türkiye’deki Kürt meselesine ilişkin tartışmalarda da ayrılma, bölünme, parçalanmaya ilişkin kaygılar sıklıkla dile getirilmektedir. Söz konusu kaygılar, özyönetim haklarının siyasi istikrar ve toplumsal bütünlük açısından içerdiği risklerin incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, Kürt meselesiyle ilişkili olarak özyönetim haklarının içerdiği üç risk unsuruna işaret edilebilir.

5.1. Kürt Meselesinin Sınırötesi Boyutu

Kürtler, nüfus olarak Türkiye, İran, Irak ve Suriye olmak üzere temel olarak dört ülkeye dağılmış bir halde yaşamaktadırlar. Bu durum, Kürt meselesine sınırötesi bir boyut kazandırmakta ve Kürt kartını, hem bölgesel düzeyde, söz konusu nüfusu barındıran komşu devletlerin birbirlerine karşı istikrarsızlaştırıcı bir faktör olarak kullanabilecekleri, hem de bölgeye ilişkin daha büyük ölçekli güç ve nüfuz mücadelelerinde yararlanılabilecek uluslararası bir enstrüman haline getirmektedir. Bu hâl ise, Kürt meselesi bağlamında dile getirilen taleplerin kuşkuyla ve endişeyle karşılanmasında etkili olmaktadır.

Mevcut fiili durumda Türkiye'nin güney sınırında yaşanan, Irak'taki politik istikrarsızlık ve Suriye krizi, Kürt meselesinin sınırötesi boyutunu, talep edilen özyönetim hakları açısından reel bir risk unsuru haline getirmektedir. Türkiye'nin güneydoğusundaki illerin bir bölümünü de içeren bir özyönetim kurulması halinde, söz konusu özyönetim, sınırın Irak tarafında, anayasal düzeyde varlığı olan Mesut Barzani yönetimindeki Irak Kürdistan Özerk Bölgesi ile komşu olacak, sınırın Suriye tarafında ise iç savaş dolayısıyla yaşanan parçalanma sürecinde PYD'nin kontrolüne geçen bölge ile sınırdaş olacaktır. Böylesi bir bölgesel uluslararası konjonktür ise, bağımsız bir Kürt ulusal devletinin kurulmasına yönelik milliyetçi duyguları alevlendirerek ayrılıkçı eğilimleri güçlendirebilir. Bu ise Türkiye'nin siyasi istikrarı ve toplumsal bütünlüğü açısından geri döndürülemez sonuçlara yol açabilir. Dolayısıyla, Kymlicka (Kymlicka, 2015: 22)'nin deyişiyle "istikrarlı ve barışçı bir uluslararası bağlamın yokluğu", özyönetim taleplerini Türkiye açısından müzakere bile edilemez kılmaktadır.

5.2. Katmanlı Yurttaşlık

Kymlicka (Kymlicka, 2015: 302)'ya göre, "özyönetim hakları yurttaşlığın bütünlüştürme işlevine çok ciddi bir meydan okuyuştur." Büyük siyasi topluluk bağları üzerinde zayıflatıcı bir etkide bulunma riski taşıyan özyönetim haklarının söz konusu olması durumunda, büyük siyasi topluluğun varlığı koşullu bir hâl alır. Yani özyönetim hakları sonucunda, özyönetim güçlerine ve kendi siyasi topluluğuna sahip ulusal azınlık, kendi siyasi topluluğunun temel birim olduğunu ileri sürebilir. Böyle bir durumda geniş siyasi topluluk değerler ve otorite açısından türevsel bir hüviyete bürünür (Kymlicka, 2015: 302-303).

Özyönetim haklarının söz konusu olduğu bir politik yapıda, Derek Heater (Heater, 2007: 144-145) tarafından işaret edilen "katmanlı yurttaşlık" ve "katmanlı bir yapı" söz konusudur. Katmanlı yurttaşlık, merkezi devlet ve eyalet düzeyinde olmak üzere ikili bir yurttaşlık statüsünü ifade eder. İktidarın üst ve alt düzeyler arasında paylaşıldığı böylesi bir katmanlı yapıda, yurttaşlık karmaşık bir hale bürünür. Çünkü katılım, kimlik ve bağlılığın her iki düzeye de uyarlanma zorunluluğu vardır. Katmanlı bir yapıda anayasa, faaliyetlerin katmanlar arasındaki paylaşımını açık bir biçimde yapmalıdır. Katmanlar arasında yurttaşlarca kabul edilebilir bu tür bir dengenin oluşturulmaması, devletin istikrarsızlaşmasına, hatta parçalanmasına yol açabilir.

Katmanlı yurttaşlık durumunda yurttaş iradesinin çifte kimlikli olmasından dolayı her iki kimliğin de birey tarafından kendi rızasıyla benimsenmesi ve her iki kimliğin de birey tarafından hissedilebilecek biçimde politik sistem tarafından eksiksiz biçimde tanınması, siyasi istikrar açısından bir gerekliliktir. Ancak çifte kimliğin sürdürülebilirliği, yalnızca anayasa hükümleri ve hükümet politikalarıyla sağlanamaz. Katmanlı yurttaşlığın siyasi istikrarsızlığa yol açmaması bakımından yurttaşın her iki

katmana da fiili olarak bağıllık göstermesi çok önemlidir. Bağıllık dengesinde özyönetim hakkının cari olduğu siyasi birim lehine bir bozulma, merkezi otoriteyi zayıflatacaktır. Yerel düzeydeki güçlü bağıllık özellikle etnik kültürel farklılık tarafından desteklendiğinde ise geniş siyasi topluluğun bütünlüğü açısından tehditkâr bir durum ortaya çıkmaktadır (Heater, 2007: 145-146).

Etno-politik bir mesele olarak Kürt sorunu bağlamında gündeme getirilen özyönetim hakları açısından da, yurttaşlığın bütünleştirme işlevine ilişkin değinilen tahrip edici etkiler geçerlidir. Etnik kültürel farklılık çerçevesinde katmanlı bir yapının kurulması durumunda oluşacak katmanlı yurttaşlık, yurttaşların dar veya geniş hangi siyasi topluluğa aidiyet hissedeceklerine dair potansiyel olarak çatışma doğurucudur. Böylesi bir yurttaşlığın ise, toplumsal bütünlüğü tesis etme yönünde işlev görmesi bir yana toplumsal bütünlük açısından çözücü bir unsur haline gelmesi yüksek bir olasılıktır.

5.3. Etnikleşmenin Artması

Grup farkına dayalı kolektif bir hak olarak özyönetim hakları, Yeğen (Yeğen, 2008: 53)'in tespitiyle, Kürtlerin, Kürtlüğün içine daha fazla çekilip, içinde yer aldıkları siyasi birlikten daha da ayrışmalarına yol açabilir. Dolayısıyla özyönetim hakları, Fusun Üstel (Üstel, 1999: 33)'in işaret ettiği "etnik tuzağa dönüşme" olasılığını bünyesinde barındırmaktadır.

Dominique Schnapper (Schnapper, 2005: 516)'in işaret ettiği üzere, etnik düzen kurulduğunda bireylerarası ilişkiler, çokboyutluluğunu yitirerek sadece etnik boyuta indirgenirler. Böylesi bir düzende kimlikler de, çoklu olma özelliklerini, yani tarihsel şartlar ve muhataplar bağlamında yeniden kurulma ve yeniden yorumlanma özelliklerini kaybederek, yalnızca etnikliğe indirgenirler. Etnik toplulukların varlığının kamu politikalarıyla kurumsallaştırılması etnik aidiyetlerin pekiştirilmesine ve sabitlenmesine yol açabilir (Schnapper, 2005: 410-411). Schnapper (Schnapper, 1995: 107)'in saptamasıyla "kamu yaşamının etnikleştirilmesi" ise, ulusal birimi zayıflatabilecek bir faktördür.

Bugünkü mevcut durumda Türkiye, Kürt meselesi dışında kendisini ciddi anlamda meşgul edecek etnik bir sorunla karşı karşıya değildir. Bu bağlamda, Kürt sorunu dışarıda bırakılırsa, etnik meselelerin halli açısından Cumhuriyetin ulus-inşa sürecinin etkin bir şekilde çalıştığı söylenebilir. Dolayısıyla geline nokta Kürt sorunu temelindeki mücadelenin tarafları olarak analitik bakımdan (önemli sayıda Kürt de ülkenin politik birliğiyle bütünleşmiş olmasına rağmen) ikili bir kategori görünümü ortaya çıkmıştır ki, bu görünüm özyönetim haklarını siyasal istikrar ve toplumsal bütünlük açısından kırılğan bir zemin haline getirmektedir. Geniş siyasal birimin böylesi bir ikili yapıdan oluşması halinde, toplulukları ayıran etnik sınırların daha da belirginleşip istikrar kazanması ve iki grubun karşılıklı konumlarının siyasal bütünlük açısından tehlikeli bir hale dönüşmesi riski doğmaktadır. Anayasa hukukçularının, iki kendilikten oluşmuş federasyonların en hassas federasyonlar olduklarına işaret etmeleri, söz konusu riskli durumun bir tespiti olarak okunabilir (Schnapper, 1995: 131).

Federalizm, kökündeki siyasal projenin ayrılmaz bir bileşeni olması halinde ancak, siyasi istikrarı temin edebilmiştir. Dolayısıyla kuruluş anında federatif bir yapıda biçimlenen Amerika Birleşik Devletleri, Kuzey Güney Savaşı'nın neden olduğu sarsıntılara rağmen varlığını sürdürmüştür (Schnapper, 1995: 151). Türkiye açısından bakıldığında, özerklik ya da özyönetim esasına dayalı kanton ya da eyalet temelli bir

politik örgütlenme, kökündeki siyasal projenin bir parçası değildir. Üstelik Schnapper (Schnapper, 1995: 151)'in saptamasına göre “federalizm, şiddetli çatışmalarda karşı karşıya gelmiş halkların ortak yaşamını örgütleyememiştir hiç.” 1984 yılında PKK'nın terör eylemlerine başlamasından bu yana süregelen silahlı mücadele süreci de Kürt meselesi temelinde bir çatışma tarihinin oluşmasına yol açmıştır. Dolayısıyla böyle bir arka plan üzerinde tesis edilecek etnik temelli bir özyönetim, politik istikrarı ve toplumsal bütünleşmeyi zayıflatma yönünde risk taşımaktadır.

Kürt sorunuyla ilişkili olarak özyönetim haklarına dair değinilen üç risk unsuru çerçevesinde değerlendirildiğinde özyönetim haklarının, Türkiye'nin siyasi birliği ve toplumsal bütünlüğü açısından çözücü sonuçlara yol açabileceği tespitinde bulunulabilir. Dolayısıyla Türkiye, siyasi birlik talepleriyle Kürt sorununun çözümü yönünde dile getirilen taleplerin uzlaştırılması, diğer bir deyişle, politik bütünlüğüne zarar vermeden Kürt meselesinin çözümü yönünde atılacak adımlar konusunda alternatif araçlara başvurmak durumunda kalmaktadır.

6. Çeşitliliğin Yönetiminde Alternatif Arayışları: Yurttaşlığa Yeniden Başvuru

Türkiye, etno-kültürel çeşitliliği yurttaşlık vasıtasıyla yönetme yoluna gidebilir. Ancak bu noktada dikkate alınması gereken belli hususlara işaret etmekte yarar vardır. Bhikhu Parekh (Parekh, 2002: 435)'in belirttiği üzere, siyasi topluluk ile yurttaşlar arasındaki bağlılık, doğası gereği karşılıklıdır. Yani, siyasi topluluğun yurttaşlara bağlı olması durumunda yurttaşlar da siyasi topluluğa bağlanırlar. Bunun gibi, aidiyet duygusu için de aynı durum söz konusudur. Dolayısıyla yurttaşların siyasi topluluğa karşı aidiyet duygusu geliştirebilmeleri için, siyasi topluluğun, çeşitlilikleri içerisinde onlara değer verip koruması ve bu anlayışı politikalarına, işleyişine, yapısına ve kendini tanımlama biçimine yansıtması gerekir. Büyük politik yapının, Kymlicka (Kymlicka, 2015: 315)'nin deyişiyle “kimliğin besleneceği bir bağlam” olarak görülmesi bu yapıya bağlılığın koşuludur. Bu bağlamda, yurttaşlık, farklı aidiyet biçimleriyle çatışmanın yaşandığı bir gerilim alanı (Üstel, 1999: 55) haline gelmemelidir. Dolayısıyla, yurttaşlığın, etno-kültürel çeşitliliğin yönetilmesinde yararlı bir araç işlevi görebilmesi için, işaret edilen hususları dikkate alan bir yaklaşım çerçevesinde yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç vardır.

6.1. Yurttaşlığın Yeniden Yapılandırılması

1924 anayasasının 88. Maddesinde Türk, “Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese ‘Türk’ denir.” biçiminde, 1961 anayasasının 54. maddesi ile 1982 anayasasının 66. maddesinde ise, “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür.” biçiminde tanımlanmıştır (Gözübüyük, 2005: 71,125,252). Ancak belirtilen maddelerde biçimsel düzeyde, bir arada tutan bağ olarak etnikliğe vurgu yapılmaması, fiili uygulamanın da aynı şekilde gerçekleşmesi sonucunu doğurmamıştır. Fransız sözleşmecî ulus anlayışından esinlenilerek kitabî olarak siyasi-hukukî bir kategori şeklinde formüle edilen bu yurttaşlık anlayışı, uygulamada Alman modelindeki gibi kan bağı, ırk, etnik aidiyet ya da kültür temelli bir milliyetçilikle sürekli bir ilişki içinde olmuştur. Bu doğrultuda, ulusun geçmişe dönük inşasında, Güneş Dil Teorisi ve Türk Tarih Tezi gibi kurgularda görüldüğü gibi, etnik aidiyet olarak Türklüğün öne çıkmasına tanık olunmuştur (Kentel vd., 2009: 21). Milli Mücadele yıllarının ardından kurulan yeni rejimin konsolidasyonuna paralel olarak Türk milliyetçiliği vurgusunda bir artış gerçekleşmiştir (Özbudun, 1998: 153). Bu durumun yansımalarını Cumhuriyetin kurucu kadrolarının konuşmalarında da görmek

mümkündür. 27 Nisan 1925 tarihinde Türk Ocakları Merkezi'nde yaptığı konuşmada İsmet İnönü şunları ifade eder (Şahin, 2006: 124): “Biz açıkça milliyetçiyiz... ve milliyetçilik bizim yegane birlik unsurumuzdur. Türk ekseriyetinde diğer unsurların hiçbir nüfuzu yoktur. Vazifemiz Türk vatani içinde Türk olmayanları behemehâl Türk yapmaktır. Türklere ve Türklüğe muhalefet edecek anasını kesip atacağız. Ülkeye hizmet edeceklerde aradığımız her şeyin üzerinde Türk olmalarıdır.” Erken Cumhuriyet döneminde Adalet vekilliği görevi de yapmış olan, Kemalizmin ilk ideologlarından Mahmut Esat Bozkurt, devlet işlerinde görevlendirileceklerle ilgili olarak şöyle konuşur (Yıldız, 2001: 210): “Türk devlet işlerini Türk'ten başkasına vermeyelim... Türk devlet işlerinin başına öz Türk'ten başkası geçmemelidir... Yeni Türk Cumhuriyetinin devlet işleri başında mutlaka Türkler bulunacaktır. Türk'ten başkasına inanmayacağız.” Yurttaş, kültürel/etnik bir topluluğun parçası olarak kabul eden anlayış, Fusun Üstel (Üstel, 2014: 325)'in dönemin ders kitaplarına dair incelemelerinden hareketle tespit ettiği üzere, 1950'lere kadar egemenliğini sürdürmüştür. Ulus-devletin inşa sürecinde olduğu gibi, 12 Eylül 1980 sonrası dönemde ulus-devletin yeniden konsolidasyonu sürecinde de, etno-kültürel farklılıkların göz ardı edildiği kültüralist yaklaşım, makbul yurttaş profili üzerinde belirleyici bir rol oynamıştır (Üstel, 2014: 328). Yurttaşlığın, çoğunlukta olan etnik topluluğa ilişkin yüceltici bir milliyetçilikle tahkim edilmesinin sonucu ise, esin kaynağı olan Fransız sözleşmecî ulus anlayışının geçersizleşmesi ve dolayısıyla kendisinden beklenen işlevleri yerine getirememesi olmuştur (Üstel, 1999: 148).

Etno-politik bir mesele olarak Kürt sorununun çözümü çerçevesinde, bağlılık ve aidiyetin köklü bir biçimde tesis edilmesine yönelik olarak, yurttaşlığın verimli bir işlev görebilmesi için öncelikli olarak mevcut yurttaşlık anlayışının sorunlu yanlarının giderilmesine ihtiyaç vardır. Dauenhauer (Dauenhauer, 2001: 95)'in belirttiği gibi, yurttaşlığın bizzat kendisi, tarihsel süreç içerisinde, politik hayatın gerçekleştiği maddi ve kültürel ortamdaki değişikliklere cevap üretmek üzere oldukça değişmiştir. Dolayısıyla Türkiye, ihtiyacı doğrultusunda yurttaşlığı yeniden yapılandırabilir. Bu bağlamda, yeni yurttaşlık anlayışının tesisinde etno-kültürel gönderimlerden sakınılmalı ve bu anlayış anayasa başta olmak üzere tüm yasal mevzuata yansıtılmalıdır. Üstel (Üstel, 1999: 152)'in işaret ettiği üzere, “yurttaşlık tarifinin kültürel başvurularla donatıldığı oranda ‘öteki’ler açısından dışlayıcı bir özellik taşıdığı kültürel yurttaşlık anlayışı, bir yurttaşlar topluluğunun ortaya çıkmasında önemli bir engel oluşturmaktadır.” Dolayısıyla yeni bir yurttaşlık tanımı, kapsayıcı olmalı ve çoğulculuğu gözeten bir yaklaşımla yapılmalıdır. Etnik nitelikli ya da etnik çağrışımı olan ifadelerden yurttaşlığın tanımında özenle kaçınılmalıdır. 1982 anayasasının 66. maddesinde, daha önceki 1924 ve 1961 anayasalarıyla süreklilik içerisinde, Türk'ün, vatandaşlık bağını ifade etmesi, mevcut yurttaşlık tanımını Kürt sorununun çözümü bağlamında sürdürülebilir kılmamaktadır. Çünkü yurttaşlığın fiili uygulamasına ilişkin tarihsel süreç, kitabî tanımı anlamsızlaştırmış ve uyandırdığı çağrışımlarla, mevcut yurttaşlık tanımının kullanımının sosyo-psikolojik zeminini tahrip etmiştir.

Ergun Özbudun (Özbudun, 1998: 151-153), Erzurum Kongresi beyanname, Sivas Kongresi beyanname, Misak-ı Milli gibi Milli Mücadele'nin temel belgelerinden hareketle, Milli Mücadele yıllarına egemen olan çoğulcu siyasal söyleme dikkat çeker. Belirtilen temel belgelerde, Türklük, Türk milleti, Türk milliyetçiliği gibi ifadelerin bir kere bile kullanılmaması önemli bir noktadır. Daha da önemlisi, siyasi topluluğun monolitik bir kütle olarak algılanmaması ve söz konusu belgelere yansıyan söylemde “çeşitlilik içinde birlik” vurgusunun hâkim olmasıdır. “Karşılıklı saygı ve fedakârlık duygusu”, “saadet ve felakette tam ortaklık”, “aynı mukadderatı

paylaşma arzusu” gibi faktörler ise farklı unsurlardan oluşan bu topluluğu bir arada tutan bağlar arasında sayılmaktadır.

Millî Meclisi'nin kurulmasından önce Millî Mücadele'nin yürütücüsü olarak örgütlenen teşkilata Sivas Kongresi beyannamesinin 9. maddesinde “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti” adı verilmiştir (İğdemir, 1986: 115). Burada önemli bir nokta, bu adın belirlenmesinde, etnik çağrışımları olan bir ifadeye başvurulmamış olmasıdır. Dolayısıyla, Millî Mücadele yıllarına egemen olan çoğulcu söyleme ilişkin olarak belirtilen hususlar bağlamında, söz konusu söylemin, kapsayıcı ve çoğulculuğu gözetilen bir yaklaşımla yeni bir yurttaşlık tanımının yapılmasında bir esin kaynağı olabileceği tespitinde bulunulabilir.

6.2. Yurttaşlığın Yeniden Yapılandırılmasında Kültürel Duyarlılık İhtiyacı

İnşa edilecek yeni yurttaşlık, mutlaka kültürel açıdan duyarlı bir biçimde yapılandırılmalıdır. Bu yeni yaklaşımda, tüm yurttaşların sahip olacağı eşit haklar, alışlageldiği üzere sivil, siyasi ve ekonomik hakların yanı sıra, kültürel hakları da içermelidir. Burada kültürel haklar ile kastedilen, “bir birey veya topluluğun kültürel kimliklerini ifade etmek, sürdürmek ve iletmek için gerek duyduğu haklar”dır (Parekh, 2002: 269).

Bu noktada, çağdaş ulus-devletin yol açtığı bir alışkanlığa işaret etmek gerekir. Çağdaş ulus-devlet, kendi temelleri için duyduğu ihtiyaçtan ötürü, toplumu sosyal ve kültürel türdeşlik doğrultusunda biçimlendirmeye çalışmıştır. Bu durum, birlik ile türdeşliği, eşitlik ile tektipliliği aynı şey olarak görme alışkanlığına yol açmıştır (Parekh, 2002: 11). Hâlbuki tektipleştirme, ironik bir biçimde, bölünmeye neden olmaktadır (Dauenhauer, 2001: 30). 1995 yılında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından Kürt sorununa ilişkin olarak Doğu Ergil'e hazırlanan raporda da tekçi anlayışın yol açtığı olumsuzluklara dair tespitlerde bulunulmaktadır. Kültürel/etnik farklılıkları görmezlikten gelen resmi politikaların, soruna yol açan temel bir faktör olarak işaretlendiği raporda, tekçi siyasi anlayışın egemenliğinin kültürel alana uzanacak kadar yaygın olmasının, kültürel çeşitliliği barındıran toplumsal yapıda sorunlara neden olduğu ve kültürel birliği sağlamaya yönelik zora dayalı bir yaklaşımın politik birliğin elde edilmesini de güçleştirdiği saptanmıştır (Ergil, 1995: 54, 56-57). Dolayısıyla kültürel açıdan duyarlı bir yurttaşlık, bir topluluğun kendi kültürel varlığını çoğunluktan farklı bir biçimde sürdürme ve geliştirme hakkına saygı duymalı ve bunun fiili olarak hayata geçmesi için gerekli imkânları da sağlamalıdır. Bu bağlamda Kürt sorunu çerçevesinde sıklıkla gündeme gelen anadilde eğitim meselesi önemli bir husus olarak öne çıkmaktadır.

Kymlicka (Kymlicka, 2015: 196), bir kültürün varlığını sürdürmesinde belirleyici bir faktör olarak, söz konusu dilin devlet okullarında eğitim dili olarak kullanılıp kullanılmamasına dikkat çeker. Anadilde eğitim imkânının olmaması, söz konusu dilin neredeyse kaçınılmaz bir biçimde gittikçe marjinalleşmesi anlamına gelmektedir. Böylelikle dilin ve dille birlikte taşınan gelenek ve göreneklerin sonraki nesillere aktarılması işlevi sekteye uğrar. Bu noktalar açısından bakıldığında, adalet ve hakkaniyet açısından anadilde eğitim talebinin haklılığına karşı çıkmak kolay değildir. Dolayısıyla Kürtçenin eğitim dili olarak kullanılmasına karşı çıkanlar, bu karşı çıkışın normatif gerekçelerini göstermek durumundadırlar. Ayrıca çoğunluğun zaten

kendiliğinden sahip olduğu bir hak olan anadilde eğitime ilişkin talep, bir ayrıcalık isteği değildir. Bu talep eşitliğe değin bir taleptir.

Bu noktada Kemâli Saybaşı (Saybaşı, 1995: 69) tarafından belirtilen, Kürt sorununun kültürel boyutu ile PKK terörünün birbirinden ayrıştırılması bağlamındaki önemli bir noktaya dikkat çekmekte yarar vardır. Kültürel boyuta ilişkin bazı hakların verilmesini terörün kesin olarak sonlandırılmasına bağlamak ya da PKK terörü ortadan kaldırılmadan kültürel hakların bir bölümünün verilmesinden kaçınmak, demokrasiyi içselleştirmiş ve demokrasinin sorunları çözme kapasitesine inanmış Kürt kökenli Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının, ortak olmadıkları ve sorumluluğunu taşımadıkları bir suçtan ötürü kolektif olarak cezalandırılmaları anlamına gelebilir. Dolayısıyla yurttaşlığın kültürel olarak duyarlı bir biçimde yeniden yapılandırılmasında da sürecin, PKK terörü tarafından rehin alınmasına müsaade edilmemesi gerekir.

Sonuç

Bu çalışmada, öncelikli olarak, çalışmanın amacı doğrultusunda, tanımlanmasında yapılan hatalar ve dikkat edilmesi gereken hususlarla birlikte Kürt sorununun mahiyeti belirgin kılınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çok boyutlu ve karmaşık bir sorun olan Kürt sorununun, devlet söyleminde de başka türden toplumsal sorunlara ilişkin kavram setleriyle ifade bulmasına karşın, öncelikli olarak etno-politik ve etno-kültürel bir mahiyet taşıdığı ortaya konmuştur. Kürt sorununun etno-politik ve etno-kültürel niteliğinin bu şekilde tespit edilmesi, özyönetimin Will Kymlicka tarafından çokkültürlü yaklaşım çerçevesinde etno-kültürel meselelerde bir çözüm enstrümanı olarak sunulmasından dolayı, Kürt meselesini özyönetim enstrümanına elverişli bir mesele kılmaktadır.

Çalışmada, Kymlicka'nın kendi teorik yaklaşımı çerçevesinde, hangi tür topluluklar için özyönetimi işlevsel bir araç olarak ele aldığı ve özyönetimin bir mekanizma olarak işe yarayabilmesi için işaret ettiği noktalar belirtilmiştir. Bu çerçevede, özyönetim talebinin, Kymlicka tarafından "ulusal azınlık" olarak adlandırılan topluluklar için söz konusu olduğuna işaret edilmiştir. Aslında burada, kültürel çeşitliliğin kaynağı olarak, birden fazla ulusun birlikte yaşadığı bir durum söz konusudur. Ancak çalışmada da önemle vurgulandığı üzere Kymlicka'nın "ulus" kavramına verdiği anlama dikkat etmek gerekir. Kymlicka, ulus kavramını kültür ile eşanlamli kullanmaktadır. Kymlicka'nın sosyolojik anlamda kullanımında, "belli bir toprak parçası ya da yurt, ayrı bir ortak dil ve kültür, az ya da çok kurumsal olarak örgünleşmiş, tarihsel bir cemaat olma" ulusu tanımlayan öğeleri oluşturmaktadır. Sıralanan bu öğeler aslında tarihsel boyutu da içeren bir otantisiteyi ifade etmektedir. Kymlicka'nın çizmiş olduğu teorik çerçeve, Kürtlerin özyönetim talebinde bulunabilecek bir topluluk olma niteliklerine sahip olup olmadıklarını belirlemede bir analiz aleti fonksiyonu görmüş ve çalışmada, Türkiye sınırları içerisinde yoğun olarak yaşadıkları yerlerin kadim sakinlerinden olan, meskûn oldukları belirli bir bölge ile örtüşen sayıca büyük bir nüfusa sahip olmaları dolayısıyla dil ve toprak birliğine sahip bir etnik topluluk olan Kürtlerin, özyönetim talebinde bulunma niteliklerini haiz bir topluluk oldukları tespitinde bulunulmuştur. Kymlicka, özyönetimin geçerli olduğu yönetim biriminde ulusal azınlığın nüfusunun çoğunluğu teşkil etmesini, özyönetimin bir mekanizma olarak işe yarayabilmesinin koşulu olarak görür. Dolayısıyla, çalışmada belirtildiği gibi Fırat'ın doğusundaki birçok ilde Kürt nüfusun çoğunluğu teşkil etmesi dolayısıyla, söz konusu illeri kapsayacak bir özyönetim, Kymlicka'nın işaret ettiği,

gerekli işlevsellik koşulunu sağlamış olacaktır. Ancak özyönetim haklarını Türkiye'nin siyasi istikrarı ve toplumsal bütünlüğü açısından riskli hale getiren unsurlar mevcuttur.

Çalışmada, Kürt meselesinin sınırötesi boyutu, katmanlı yurttaşlık ve etnikleşmenin artması olmak üzere, Kürt meselesiyle ilişkili olarak özyönetim haklarını Türkiye'nin siyasi istikrarı ve toplumsal bütünlüğü açısından riskli hale getiren üç unsur ortaya konmuştur. Bu üç risk unsuru çerçevesinde değerlendirildiğinde özyönetim haklarının, Türkiye'nin siyasi birliği ve toplumsal bütünlüğü açısından çözücü sonuçlara yol açabileceği saptamasında bulunulmuştur. Dolayısıyla bu durum, Türkiye'yi, etno-kültürel çeşitliliği yönetmede alternatif araçlara başvurmak durumunda bırakmaktadır.

Etno-kültürel çeşitliliğin yönetimiyle özyönetim hakları arasında içsel, zorunlu bir bağ yoktur. Sosyal olaylarda deneme-yanılma yöntemiyle hareket etmek onarılamaz sonuçlara yol açabileceğinden dolayı, özyönetime ilişkin işaret edilen riskler dikkate alınarak, çalışmada, etno-kültürel çeşitliliği yönetmede bir araç olarak, özyönetime alternatif olmak üzere yeniden yapılandırılmış bir yurttaşlık yaklaşımı önerilmiştir. Her ülkenin toplumsal yapılanması ve tarihsel serüveni diğerlerinden farklı olduğundan dolayı, geliştirilen çözüm önerilerinin bu arka planı dikkate alması gereğinden hareketle, yurttaşlığın yeniden yapılandırılmasında Milli Mücadele yıllarının çoğulcu söyleminin esin kaynağı olabileceği saptamasında bulunulmuştur. Çalışmada önerilen, kapsayıcı ve çoğulculuğu gözeten bir yaklaşımla yeniden yapılandırılmış, etnik tonlamalardan ve çağrışımlardan arındırılmış, kültürel açıdan duyarlı böylesi bir yurttaşlık anlayışı ise, doğası gereği karşılıklı olan devlet ile yurttaşlar arasındaki bağı güçlendirecektir. Kuşkusuz Kürt sorunu gibi kapsamlı, çok boyutlu ve köklü bir sorunda nihâi çözüme ulaşmak kolay değildir. Dolayısıyla, böylesi adımlar nihâi çözümü getirmese bile çözüme giden yolun taşlarını döşeyecektir.

Kaynakça

- Bayrı, H. (2011). Türkiye'de Kimlik Siyaseti: İslamcı Siyaset ve Etnik Ayrılıkçılık, Ankara: A Kitap.
- Dauenhauer, Bernard P. (2001). Kırılgan Bir Dünyada Yurttaşlık, Ayşe Özil ve Filiz Kaynak (çev.), Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Ergil, D. (1995). Doğu Sorunu: Teşhisler ve Tespitler, Ankara: TOBB.
- Gözübüyük, A. Şeref (2005). Açıklamalı Türk Anayasaları: 1876, 1921, 1924, 1961, 1982 Anayasalarının Yapılışları, Özellikleri ve Yapılan Değişiklikler, Beşinci Bası, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Heater, D. (2007). Yurttaşlığın Kısa Tarihi, Meral Delikara Üst (çev.), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- İğdemir, U. (1986). Sivas Kongresi Tutanakları, İkinci Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaya, A. (2006). "Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çokkültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Birarada Yaşamın Siyaseti", Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.), 2. Baskı, İstanbul: TESEV Yayınları.

- Kaya, A ve Tarhanlı, T. (2006). “Önsöz”, Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.), 2. Baskı, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kentel, F., Ahıska, M. ve Genç, F. (2009). “Milletin Bölünmez Bütünlüğü” Demokratikleşme Sürecinde Parçalayan Milliyetçilik(ler), 2. Baskı, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kılıç, M. (hızl.). (2013). Türk Sorunu, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Kurban, D. ve Yolaçan, S. (2008). Kürt Sorununun Çözümüne Dair Bir Yol Haritası: Bölgeden Hükümete Öneriler, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kymlicka, W. (2015). Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi, Abdullah Yılmaz (çev.), İkinci Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özbudun, E. (1998). “Milli Mücadele ve Cumhuriyet’in Resmi Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik Sorunu”, 75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru, Artun Ünsal (ed.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Parekh, P. (2002). Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori, Bilge Tanrıseven (çev.), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Saybaşılı, K. (1995). DYP-SHP Koalisyonu’nun Üç Yılı, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Schnapper, D. (1995). Yurttaşlar Cemaati: Modern Ulus Fikrine Dair, Özlem Okur (çev.), İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- Schnapper, D. (2005). Sosyoloji Düşüncesinin Özünde Öteki İle İlişki, Ayşegül Sönmezay (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Şahin, B. (2006). “Türkiye’nin Avrupa Birliği Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar”, Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.), 2. Baskı, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Üstel, F. (1999). Yurttaşlık ve Demokrasi, Ankara: Dost Kitabevi.
- Üstel, F. (2014). “Makbul Vatandaş”ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, 6. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeğen, M. (2008). “Kürt Meselesi: Karakteristikler, Karşılaştırmalar”, Milli Hallerimiz Yurttaşlık ve Milliyetçilik Farkında mıyız?, Nil Mutluer ve Esra Güçlüer (yay. haz.), İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği.
- Yeğen, M. (2015). Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, A. (2001). Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-seküler Sınırları (1919-1938), İstanbul: İletişim Yayınları.

